

„MÉG NEM KÉSZÜLÖK HALNI...”

VÉKÁS JÁNOS

Az Újvidéki Rádió számára 1979 márciusában egy interjút készítettem Tóth Ferencsel. Ebből egy rövid részlet az Együtt című műsorban hangzott el 1980. október 6-án. Az interjú teljes szövegét néhány jelentéktelen javítással úgy közöljük, ahogy a hangszalag megőrizte.

Előttünk van Tóth Ferenc nemsokára megjelenő verseskötetének kézírata. A könyv címe: Ccsontamiglan-csontodiglan. Mottójául a következő három sort választotta:

A hallgatás börtön.
A szó vérzés.

Szólásra nyílik-e a szád?

Miért?

A művész a maga művelte művészet nyelvén és eszközeivel mindekelőtt önmagát adja, s mikrolétének kérdései, minthogy a makrokozmoszban gyökereznek, nemcsak az embertársai, hanem szélesebb értelemben a társadalom, a világ érdeklődésére is számot tartanak. A költő a szó, a nyelv eszközeivel fejezi ki ezeket a kérdéseket, hacsak nem választja a hallgatást, ami számára a bezárkózással, az elzárkózással, a börtönnel azonos. Én úgy vélem, hogy a versben szó szerint önmagát kell adnia a költőnek, ha hiteles akar lenni, ha egyáltalán arra merészel számítani, hogy meghallgatják. Mintegy a véreireit gombolyítja fel minden versben, akár egy orsóra. Ezt már meg is írtam az előbbi verseskönyvem *Variációk ugyanarra* című versében.

zrrrrrr
gyorsan ajtót nyitottál
s kifizetted a számlát
amit a kéményseprő adott
amikor megkérdeztem
ki volt az
azt mondtad hogy az éjszaka

...

még nyolc se volt amikor
 ráhúztad az estét a székre
 fejtés közben elvesztették
 a kapaszkodót
 s egymás után hulltak a földre
 s mint kis pálinkáspoharak
 roppantak szét a csillagok
 végül már csak a szék maradt
 azt mondtad
 a szék a reggel
 s csakugyan
 amikor felálltam rá
 megláthattam a napot

...

egész éjjel egy verset
 gombolyítottam magamból
 reggel elmentem az ápolómhoz
 de hiába szurkált
 egyetlen csöpp vért
 egyetlen eret sem talált bennem

Tehát a verset mintegy kiírja magából az ember. Ezért mondom itt a mottóban, hogy a szó vérzés. S a kérdésre pedig, hogy

szólásra nyílik-e a szád?,

ennek a kötetnek a versei képezik a választ.

Nekem a vers az a közvetítő szerepet játszó közeg költő és olvasó között, amely révén az olvasó nem csak a saját élményeit ismeri fel a versben, hanem idegen élményeket is magáévá tud tenni. Ily módon elindulhat azon a csöppet sem könnyű úton, hogy átélje mások örömeit és szenvedéseit, mégpedig úgy, olyan intenzitással, mintha azok sajátjai volnának. Egyszóval: elindulhat a gyarapodás, az emberi kiteljesedés útján. Ha ez a képesség, a nem tényleges, a nem személyes élmény átélésének a képessége megvolna az emberekben, nem volnának kínzó-eszközök, háborúk, nem dobták volna le Hirosimára az atombombát, s manapság sem fenyegetne bennünket háborús veszély. Aztán Jób értelmetlen próbatétele is elmaradt volna. Jól ugyanis azt hitte, abban a meggyőződésben élt, hogy az Úr maga is átéli, mit másokkal viselni kényszerít. És az asszonya hívta fel rá a figyelmét, az asszonya ültette el benne a kételyt, hogy az Úr nem éli át a másokra kiszabott próbákat. Most felolvasnék erre is egy verset a kötet kéziratából.

AZ ERŐSZAK FORRASANÁL*

Ami nem látható, s amit nem maguk éltek át, azt nem is érzik ők. Pedig az ember nem csak a jelen, a múlt is benne rejtezik. És ha halkan, titkon is, de feljő olykor, és fénybe mártja homályos színeit.

Ily módon a vers témáinak sora végeláthatatlan. A sírásig felfokozott örömtől, a halálig ívelő szerelemtől az emberi gonoszságig, az embert megnyomorító szabadságkorlátozásig, a halálig vagy a halálállapottal azonos közönyig terjedhet. Mindezt meg kell mutatni azoknak, azoknak az olvasóknak, akik az emberi tökéletesedés, az emberi kiteljesedés útját választották. Hogy én mennyire hiszek a szóban, a szónak ilyen jellegű erejében, azt az *Alku* című versemben próbáltam megfogalmazni. Egyúttal a kételyeim is benne vannak: ha eljut is a szó az olvasóhoz, ha elolvassák is a verset, tud-e úgy hatni, ahogyan szeretném.

Én a világot adom, ha cserébe te
visszahozod majd biztos erőmet,
s a rút akadályok után —
háborúba riasztók sárga haragját
vagy aléltnan ülők, heverők közönyét
letapodván — újra erős fuvólánk
hangja suhanhat végig e vészes
csöndtalajon: újra miénk lesz,
ami még róla hiányzik!

Egyke hatalmam, gondolatom
suhogó, kék angyala, szállj le a forrás
páraadó talajára, ahonnan a nap kel,
s mossa szeméből az álmot...

Mert te hazudni nem tudsz, hozd el a hírt,
van-e magva füleknek, óber figyelőknek,
vagy csak az én tág képzeletem szülte meg őket! —
Hol van a válasz? Inthet-e frissen a szó,
lesz-e, ki hallja belőlünk,
szemhéjunk ragyogása mögül a halál
meg az életerő szép, szent riadóit?!

A könyvkiadónak átadott könyvem első ciklusába sorolt versekben — tehát ez is abból való —, egyrészt a vers funkcióját, a vershez való

* A vers nem szerepel a *Csontomiglan-csontodiglan* című kötetben, és kéziratban sem sikerült megtalálni.

viszonyomat kíséreltem meg megfogalmazni, másrészt a „mivégre születik az ember és mivégre él” kérdését. Eközben a halállal, a szeretetlenséggel, a leszorítottsággal, tehetetlenséggel való barátkozást is, hisz igazán élni, úgy élni, hogy erőnkéből telhetően minél inkább részt vállaljunk mások itt-tartózkodásának életté tételében, csak ezeknek a negatívumoknak a tudomásulvételével, tudatosításával lehetséges, mint ahogy élni is igazán csak a halál távlatában lehet. Persze az emberbe vetett hit a halállal való ismerkedés és barátkozás révén nem inoghat meg, sőt éppen a gyarlóság tudatosításával érhető el, hogy az emberiség védelmére siessen önmagának és fennmaradjon. Erről próbáltam írni az *Önvédelem* című versben.

Kellessz magadnak.
Mert mi lenne, ha suhanni hagynád,
messze repülni a percek tanácstalanul
rebegő madarát, kinek tollazatába lapulsz,
s hol egyre azon vagy:
álljon a tétova szárnyas,
jőjjön a kezdete-végesincs, titkos öröklét!

Kellessz magadnak, emberiség,
hisz csak így kerekedhetsz
— magadba fogózva — a század
meg az ezredek frontvonalába,
csak így lehet pusztá nevettség tárgya
az önhitt vitézség,
a komolykodó vákuum
s a mélyével kérkedő sok szakadék . . .

Kellessz magadnak! S kell
a szavad, a vörös és kék parazsú,
a magadért vívó varázslat,
hogy elkerüld immár végleg a kínt,
a múlás faragta keresztet —
s azt is:
az okos fejedre szabott gyilkos füstkoronát!

S mint ahogy a fennmaradásért folytatott harcunkban a megsemmisüléssel szembehelyezzük a szót, a halállal szembehelyezzük a művet, ugyanúgy a szerelem mulandóságával is, bármennyire tudomásul vesszük is a szerelmet gyilkoló erőket, a közönyt, a megszokást, mégis mindannyiszor szembehelyezzük, újra és újra, azt a hitünket, hogy ez biztos fennmarad és tartós lesz.

Őn néprajzkutatással foglalkozik. Elgondolkodott-e már azon, hogy ez a munka mennyire befolyásolja költészetét?

En azt hiszem, hogy amióta népköltéssel foglalkozom (most már idestova tíz éve, hogy a Hungarológiai Intézet munkatársaként; folklórtanulmányokat folytattam Budapesten, majd megvédtem doktori disszertációmát *Az észak-bánáti népballadák élete* címmel), úgy vélem, hogy ez a népköltéssel való foglalkozás hat a verseimre, főleg formai tekintetben. Az első könyveimben, így már a legelsőben is, aztán a *Vörös madárban*, a *Halál a síkban* című verseskötetben voltak formai kísérleteim, de főleg a klasszikus és a nyugat-európai versformákkal kísérleteztem, birkóztam, hogy mondanivalóm eszközeit minél zavartalanabbul és minél biztosabb kézzel vegyem igénybe. Most ebben a kötetben a formai kísérletek a népköltészet irányába tolódtak el, úgyhogy az átadott könyvem, kéziratom verseinek körülbelül egyharmada ilyen népköltészeti ihletésű. Lehet, hogy nemcsak formai tekintetben, mert hisz vannak mesefeldolgozásaim, aztán a balladákkal rokonítható verskísérleteim is.

Mely népköltészeti műfaj jegyei fedezhetők fel leginkább verseiben?

Már a disszertáció témaválasztása sem volt véletlen, csakugyan azt választottam feldolgozási tárgyul, amit leginkább megszerettem, megkedveltem a népköltészetben: a balladát. Így a verseimben is főleg a ballada és a ráolvasás szövegei hatnak. A *Kiáltozás napnyugta előtt* című versem az első ilyen kísérletek közül való, 1972-ben írtam.

Háromszor kiáltott,
nyissa ki az ajtót;
sima rőtükröt hoz,
váljon folyóvízzé,
arca üres kosár,
rázzon bele almát,
torkában kószikla,
mártsa a folyóba.
Háromszor kiáltott,
nyissa ki az ajtót.

Negyedszer kiáltott,
engedje be rajta;
— Folyóvíz a vérem,
nincs, ki benne úszna,
arcom hétfa-alma,
nincs, ki összerágja,

torkom kövén vér hull,
önnön vérem iszom.
Negyedszer kiáltott,
engedje be rajta.

Ötödször kiáltott,
fogadja magába;
— Vérem a véreddel
egy patakot folyjon,
arcom az arcoddal
almát virágozzon,
torkom kövén folyj le,
magammal táplállak.
Ötödször kiáltott,
fogadja magába.

Hatodszor kiáltott,
nőjön nagyra benne;
— Kinyújtott kezemet
lépjék túl az erek,
ne tudják, melyikünk
fogja gyökerüket,
bőrön vagy bőrön túl,
hol a test határa . . .
Hatodszor kiáltott,
nőjön nagyra benne.

Hetedszer kiáltott,
támadj fel, éjszaka;
— Asszonyölön vermet
két holló szeme ás,
abba temetkezik
eső és villámlás —
sámánod vére hull,
art reba halle . . .
Hetedszer kiáltott,
támadj fel, éjszaka.

Háromszor kiáltott,
kinyílt az az ajtó.
Negyedszer kiáltott,
beengedte rajta.
Ötödször kiáltott,
magába fogadta.

Hatodszor kiáltott
Égig szaladt benne.
Hetedszer kiáltott,
a dobra hanyatlott.

A *Cédrusfa ága 1979* című versemben egyrészt a klasszikus metrum, másrészt a népköltészet hatása is jelen van. Ez különben a legújabb versem.

Cédrusfa-ágam jégtakaróban,
Hét hete tart már, reszket a gally.
Holnap is így lesz, zúzmara rázza,
Földre telepszik, rügyre tapad.

Kertem előtt egy percre megállnak:
— Ekkora télre emlékszem-e? —
— Nem nagy a tél, csak rág a hiányod,
Vérfa-világom őrli a fagy.

Várlak az esti hózivatarban,
Oldd le a kendőt, úgy szabadulj!
Félre a felhők bőszip csapatával,
Meztelenül süss, meztelenül!

Újra elérlek kék koronámmal,
Vérem elindul, Golgota vár.
Viszlek az úton, véres ereklyét,
S cédrusfa-ágam szádra feszül. —

Cédrusfa-ágon napkitörések,
Rügytemetőmben fénix riad.
Tested a Grál, az éjszakaűző,
Vérem elissza, de újra telít.

Tudom, nem könnyű feladat, mégis arra kérem, mondja el nekiünk, ha visszagondol első verseskötetére, az Ősztől tavaszig címűre, milyen változásokat észlel költészetében?

Főleg a „hogyan kifejezni mondanivalómat” kérdésre adnék más választ, mint annak idején. Noha már akkor is elég sokat kísérleteztem a formákkal, igyekeztem minél inkább birtokba venni azokat az eszközöket, amelyek révén kifejezhetem magamat, most így utólag, már majdnemhogy két víztizedes távolságból úgy vélem, hogy abban az időben még nem nagy sikerrel tettem ezt. Ha az *Ősztől tavaszig* című verseskötetemből kellene válogatást készítenem majdan egy — válogatott

verseimet tartalmazó — kötetbe, akkor mindössze néhány verset választanék ki. Ezek közül egyik a *Nyár*.

Az élénk mező éré keble
úgy ringatja panaszát a szélnek,
mint kék vizét a folyó medre,
ha habjai gyermektetthez érnek.

Zöldes szín alá búvik a nyár.
Halkan felölti ruháját s viseli,
mint selyemszínét a bikanyál,
ha szálai őszi fényekkel teli.

Száll a szél. Megmozdít egy-egy levelet
s azok — a karcú útmenti fákon,
mint üdvözlő zászlók s mint a lehelet
a most nyíló serdülő virágon —
vígán lengenek.

Csend. Csak itt-ott vakkant néha egy kapa,
ha az éle merev kőbe üt —
itt minden dolognak egy az alkata;
anyag — világ csak így lehet: együtt.

Dél. Az asszonyok ételt hordanak
és esznek az éhes parasztok —
testükből verítéket old a nap,
aztán vágják megint a harasztot.

A nap múlik. Alkonyodik már.
A nyári égre néhány felleg ül.
Esik. A víz lassan folydogál
s az eső elől arcomra repül
egy kis bogár.

Mondjuk ez egy azok közül a verseim közül, amelyeket, ha nem is fogadnék el teljes egészségben, de mint a költői útkeresés, a költői indulás dokumentumát, szívesen megmutatnám.

Húszéves volt, amikor ezt a verset írta. Öt évvel később, 1966-ban, megjelent a második kötete, ennek címe: Vörös madár. Ha visszaemlékezik erre a második kötetre, mi jut eszébe?

Ebben a második kötetben már megfogalmazásban, nyelvi megmunkáltságban és tematikai gazdagságban is fejlődésről lehet számot adni.

Ebből a könyvből még ma is igen sok verset igen közelállónak érzek magamhoz, talán legjobban a *nyár ősz* címűt.

a napok mezőre járnak
s nem kertekbe itt
zöldre járnak
legelésznek
s kolompjuk hangjához
odasimul a nyár
az ág pihegőn
meg a sárgabarack
nevetve
meztelenül

mintha nem hallanád
a hangom
s nem éreznéd
ujjaim hegyében
az ér lüktetését
meghalsz
hónapok harangja
bomlást kong feléd
s végül felnyúl érted
a rothadás

Harmadik kötete, a Halál a síkban című 1970-ben jelent meg, 1971-ben kiadták Jób című drámáját, ami azt jelenti, hogy elég gyakran jelentek meg könyvei annak idején. Mivel magyarázhatjuk azt, hogy erre a legújabb kötetre majd tíz évet kellett várni?

Itt egy érdekességet említenék először. 1973-ban — most már hat éve ennek — Fehér Ferenc készített velem interjút, és már abban azt mondtam, hogy egy verseskötetet állítók össze. A verseskötet összeállításának a szándéka tehát már mintegy hat éve foglalkoztat, viszont a tényleges összeállítás csak most következett be, ebben az évben. Ennek egyrészt az az oka, hogy kevesebbet írok, mint azelőtt, talán jobban meggondolom, hogy mit és hogyan írok le. Másrészt, vannak olyan magamban hordott verseim, amelyekre néha fél, vagy bizonyos esetekben, még egy egész évet is kell várni, mire megírom. S mindig akadtak ilyen megírásra váró verseim, amelyeket ki kellett várni. Ez az egyik ok. A másik pedig a népköltéssel való behatóbb foglalkozás, tudományos munka, amelyre a 70-es évek elején fel kellett készülni, aztán pedig igen alaposan dolgozni is. Ennek a munkának is lett egy könyvben kimutatható eredménye, a *Kálmány Lajos nyomában* című népballada-

monográfia. Ez a két ok az, ami hátráltatta ennek a könyvnek a megjelenését.

Melyik az a vers, amelyikre a legtovább várt, amelyik a legkésőbb készült el és bekerül majd ebbe a verseskötetbe?

Itt többet is említhetnék az elmúlt évekből, tehát 1975-től errefelé. 75-ben meghalt édesapám, de nagyon sokáig nem tudtam róla szólni. Viszont úgy éreztem, hogy bennem van a vers. És talán másfél év elmúlt, mire megírtam az *Apám és a föld* című verset. Más verset sem írtam az ideig. Aztán édesanyám magára maradottsága, mérhetetlen magánya, az volt a másik, amit az *Anyám álma* című versben próbáltam megírni. Aztán következett a *Vérfa 1963—1978* című versem, majd pedig ez a legutolsó, a *Cédrusfa ága 1979*, amely szintén egy évet váratott magára, s amely nélkül nem tudtam volna elképzelni a verseskötetet.

Lássunk még egyet ezek közül a legújabb versek közül.

ANYÁM ÁLMA

Az én álmom nem hagy nyugton.
Menni kéne át az úton;
Sem alatta nem mehetek,
Sem a végét nem láthatom. —
Az én álmom nem hagy nyugton.

Udvarunkban, hol a birs áll,
Fekete domb növekedett.
Fekete domb közepében
Mohó torkú kerek fészek:
Birsünk sülyed levelestül.

Apád feje az ölemben,
Veritéksója a kezemben.
Homloka csorgó magas ég,
Homlokán túl vérbuborék;
Eget elzáró vérdugó.

Menni kéne. Reggel négy már. —
Ha itt állok napszállatig,
Savó veti fel a túrórt,
S a tej, az áldott, savanyodik...
Jó apádat nem találom,

Végül a szokványos kérdés: mik a további tervei?

Az előbb, amikor a *Cédrusfa ága* 1979 című versemet említettem, úgy szóltam róla, mint utolsó versről. Persze, ezt nem úgy kell érteni, hogy ez az utolsó versem, és hogy ezután nem írok több verset, hanem hogy ennek a periódusnak, amit ez a könyv most itt lezár, ez az utolsó verse. Azt hiszem, a *Halál a síkban* című verseskötetemben van egy *Csontpiramis* című versem, kétsoros, abban az van, hogy

akkor építsd fel belőlem
ha utolsó versemet megírtam

Viszont még nem készülök halni.

AZ IDILLKERESŐ

(Tóth Ferenc költészete)

VAJDA GÁBOR

Tóth Ferenc a „vajdasági ég” bővületében írta első verseit. Legközelebbi mintaképe az idő tájt Fehér Ferenc költői magatartása lehetett, noha a huszadik életéve előtt verselgető ifjú a József Attila-i életfilozófiát is érezhetően igyekezett elsajátítani. Az eredetiségnek és a mélységnek a jegyeit nemigen viselik magukon az *Őszől tavaszig* (1961) címen kötetbe gyűjtött zsengek, melyek inkább csak kamaszfájásoknak közhelyes dokumentumai. Tóth Ferenc akkor még könyvekből, a közösség által hangoztatott alapelvekből ismerte az életet, s érzelmes világfájdalma ködében nem derenghetett fel a jelenségekkel való hitelesebb kapcsolatnak az igénye. Igen gyakran írt udvarló verseket, könnyen olvashatókat, hagyományosan rímeket — melyekből egy igazibb emberségnek, tiszta bensőségnek az igénye árad, anélkül, hogy a képekben és metaforákban maguk az emberi ellentmondások is felizzanának. A fiatal költő éppen azt fedi el, amit a modern költészet illúziótlanul felmutat, a látványon, a külsőségeken időzik, a lényegre egyelőre nem mer és nem is tud rákérdezni, önismeretének fogyatékosága, valamint a korfázis egyaránt akadályozza ebben. Az mindenesetre már ezekből az első szövegekből is kitetszik, hogy a verselgető a maga módján kivételesen igényes, s alkata, felkészültsége adott lehetőségei szerint konkrét és hiteles emberi tartalmat igyekszik adni annak, amit a kor frázisszerűen és túlságosan is nyersen kényszerített rá. Éppen ezért az indulást nem